بررسی ساختار سوره مائده با رویکرد ساختار درختی

محمد رضا آرام[1]
فاطمه لایقی[2]

چکیده

دید ساختاری به سوره‌ها نگرش نوینی در تفسیر قرآن است که در آن هر سوره دارای یک روح کلی وغرض اصلی است و تمامی آیات و مباحث مطرح شده در سوره به صورت منطقی و بخش‌بندی شده به آن غرض مرتبط می‌شوند. برای ترسیم ساختار هر سوره از ابزارها و روشهایی استفاده می‌شود که مهمترین آن‌ها سیاق سوره است. ترسیم ساختار سوره‌ها فواید ارزنده‌ای دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به درک جلوه‌ای جدید از اعجاز قرآن کریم، مقابله با شبهه پراکندگی وگسیختگی آیات و دفاع از اعتقادات شیعه اشاره نمود. برای نشان دادن این شیوه تفسیری سوره «مائده» ، انتخاب گردید؛ که از سوره‌های بزرگ قرآن کریم است و اواخر عمر پیامبر (ص) نازل شده است؛ بنابراین آخرین رهنمودهای دین مبین اسلام درآن وجود دارد و وصیت نامه وحی است. ساختار سوره مائده با سبک‌های مختلفی قابل ارائه است؛ در این پژوهش «سبک نمودار درختی» برای نمایش ساختار سوره مائده برگزیده شده است.غرض اصلی سوره مانده وفای به عهد وتبعیت ازحاکم الهی است که راه حفظ دین می‌باشد و محتوای سوره نسبت به تغییر وتعطیل احکام و حاکم الهی هشدار می‌دهد.

کلید واژه‌ها: ساختار ، سوره، مائده، غرض، عهد.

۱- استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی moh.Aram@iauctb.ac.ir
۲- دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۷/۲۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۳

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

بیان مسئله

مسئله ارتباط وتناسب آیات با یکدیگر از دیر باز مورد توجه قرآن پژوهان بوده است.اما نکته مهمی که کمتر به آن پرداخته شده است هماهنگی کلی آیات یک سوره است که هدف واحدی را دنبال می‌نمایند.

سوره مائده به عنوان یکی از سوره‌های بلند قرآن که در اواخر عمر پیامبر نازل شده است و در بردارنده آیاتی است که موضوعات به ظاهر مختلفی دارد.در این پژوهش به این سوالات میپردازیم که:

۱- اگر سوره مائده دارای هدف واحدی است، چگونه می‌توان آیات مختلف المضمون آن را با هدف واحد سوره مرتبط کرد؟

۲- درک ساختار سوره مائده چه فایده ای دارد؟

ضرورت تحقیق

ساختار سوره مائده با سبک‌های مختلفی تاکنون از سوی قرآن‌پژوهان ارائه شده است که از میان آن‌ها می‌توان به سبک نمودار محتوایی در تفسیر کاشف،بی‌آزار شیرازی و حجتی؛ سبك گزارش محتوایی در کتاب درآمدی بر تحقیق در اهداف و مقاصد سوره‌ها ،شحاته؛ سبك ساختاری با محوریت سوره بقره در الاساس؛ سعید حوی؛ سبك گزارش اجمالی در المیزان،طباطبایی و سبك استدلالی در کتاب نظم قرآن عبدالعلی بازرگان بررسی شده است، اما هیچ‌کدام از ساختارهای موجود ارتباط آیات و روابط آنها را با یکدیگر و با غرض سوره در نموداری گویا و روشن ترسیم ننموده‌اند به گونه‌ای که در کمترین فرصت بتوان به ساختار کلی سوره دست یافت و مقاصد اصلی آن را درك نمود. لذا در این پژوهش پس‌از آنکه غرض اصلی سوره تعیین شد ساختار درختی سوره ارائه می‌گردد. ضمناً برای دستیابی به ساختار درختی سوره مائده نخست از تأمل درسیاق سوره بهره گرفته شد سپس برای اطمینان از محور اصلی بدست آمده از دیگر روشهایی که مورد توجه قرآن پژوهان است استفاده می گردد.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

۱- سیاق سوره «مائده»

با توجه به پیوستگی لفظی(ارتباط لفظی، اسلوبی،بلاغی) و محتوایی، سیاق سوره در سه بخش بررسی شده است. برای سهولت فهم، هر بخش شامل زیر بخش هایی شده است که به آن عنوان کلام اطلاق گردیده است.

۱-۱- بخش اول سوره آیات ۱ تا٤٠

این بخش شامل سه کلام است: کلام اول آیات ۱- ۱۴؛ کلام دوم آیات ۱۵- ۲۶ ؛ کلام سوم آیات۲۷- ۴۰

۱-۱-۱- کلام اول آیات ۱تا۱۴

آیه۱ با خطاب آغاز شده است. خطاباتی که در ابتداء آیات آمده است برای بیان عقود، تکالیف و عهود خدا و بندگانش است.(فخررازی،۱۱/ ۱۵۳) آیه ۱ مقدمه‌اي بر آیات بعدي است و براعت استهلال سوره می‌باشد، زیرا که ظهور العقود در جمیع عقود است و اعم از عقود انسان‌ها با خدا و عقود با همنوعان خود است. عقود شامل عقدهای تکوینی و تشریعی است، از جمله عقدهای تشریعی احکام الهی است. در ادامه‌ی آیه ۱ مصداقی از این عقود « **أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ** » بیان شده است. محتوای آیه ۲ از مصادیق «**أوفوا بالعقود**» است چون عهد الهی است که انسان آن را پذیرفته و در نتیجه وفا به آن واجب است.(جوادی‌آملی،۲۱/ ۵۲۸) در آیه ۱ استثناء « **إِلاَّ مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ** » آمده است و در آیه ۳ این استثناء تلاوت شده است. در لابه لاي مباحث احکام سخن از یأس کفار از دین اسلام ، إکمال دین و اتمام نعمت است که در وسط آیه ۳ به صورت جمله معترضه بیان شده است که نشان دهنده اهمیت این بحث و برای برجسته‌سازی غرض خداوند مي‌باشد. با استفاده از روایات(بحرانی، ۲/ ۲۲۳) بارزترین نعمت، نعمت ولایت علي بن ابیطالب(ع) است، می‌توان این طور نتیجه گرفت که خداوند می‌خواهد بیان کند که مومنان علاوه بر توجه به احکام ،باید توجه به حاکم الهی داشته باشند. در آیات ۴ و ۵ بخش دیگری از احکام بیان شده است. آیه ۵ با «الیوم» شروع شده است واین تصدیر، نظیر «**الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُواْ**» و «**الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ**» در آیه ۳ می‌باشد که گزارش خبر و حادثه مهمی است

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

زیرا در جاهلیت برخی حیوانات را حرام‌گوشت می‌دانستند (عیاشی،۱/ ۳۵۷)و در این زمینه بدعت‌هایی ناروا داشتند که خداوند آن‌ها را با بیان اصل حلال بودن طیبات در آیات ۴ و۵ نفی کرده است.(جوادی‌آملی،۲۲/ ۳۵) در آیه ۶ به طیبات توأم جسمی و روحی یعنی نماز،وضو و پاکیزگی می‌پردازد.(بی‌آزارشیرازی و حجتی،۳/ ۵۴) آیه ۷ موکّد و متمّم آیه ۶ است.(طباطبایی،۵/ ۲۳۵) در آیه ۸ مومنان را به وصف ایمان مخاطب ساخت که منشأ همه نعمت‌هاست.(ابن عاشور،۵/ ۵۵) مراد از این تعبیرتحریک و تشویق آنها بر اطاعت با اخلاص از تکالیف الهی است. (فخررازی،۱۱/ ۱۸۴) در آیه ۹ مژده و در آیه ۱۰ بیم می‌دهد، زیرا نوید وهشدار دو ماده از مواد میثاق میان خدا و انسان است. (بی‌آزارشیرازی و حجتی،۳/ ۶۲) آیه ۱۱یادآوري مومنان است به اینکه نجات آنان از شر دشمنان و تبدیل ضعف آنان به قوت نعمت الهي بوده،نه نتیجه تلاش خودشان پس باید توکل بر خدا بکنند. آیات ۱۲ تا ۱۴ نیز شاهد مثالی برای اخذ میثاق و عاقبت نقض آن در بنی اسرائیل می‌آورد تا مسلمین از آن عبرت گیرندو مانند آنان نقض پیمان نکرده و مورد لعن خدا قرار نگیرند.

بنابراین غرض این کلام چنین مي‌باشد: «توجه دادن به وفای عهد الهي در اجرای احکام الهی تحت ولایت حاکم الهی و آثار دنیوي و اخروی آن و بیان نقض عهد یهود ونصارا»

۱-۱-۲- کلام دوم آیات ۱۵ تا ۲۶

کلام اول با خطاب به مؤمنان آغاز شد ولی در این کلام اهل کتاب مخاطب مي‌باشد و از نظر محتوایي بیان کار شکني‌هاي عملي یهود که از اهل کتاب هستند اشاره دارد و حال آنکه ظاهر کلام اول در بیان وفاي به عقود بود.

در نداء الهي آیه ۱۵ که خطاب به اهل کتاب است، خداوند آنان را به اسلام دعوت نموده است(سید قطب، ۲/ ۸۶۱) سپس در آیه ۱۶ پذیرش پیامبر و کتابش را باعث رسیدن به هدایت الهي معرفي مي‌کند .آیه ۱۷ مطرح مي‌کند که اهل کتاب، درباره اصول اعتقادي نیز پیمان شکستند چون به تثلیث ، الوهیت عیسي و ابن الله بودن او معتقد شدند.(جوادی‌آملی،۲۲/ ۱۹۸) آیه ۱۸ به نفي نبوت تشریفي یهود ونصارا و بطلان داعیه قرب و محبت آنان نزد خدا مي پردازد.(همان،۲۰۹) آیه ۱۹ دومین خطاب به اهل کتاب و متمم محاوره اول در آیه ۱۵ است.(همان،۲۲۴) در آیه ۱۹

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

مي‌فرمايد آن تبيين پيغمبرص براي اتمام حجت بر اهل كتـاب اسـت. (طباطبـايی،۵/ ۲۴۳) آيـات ۲۰ تا ۲۶ به بيان شمه اي از تاريخ بني اسرائيل مي‌پردازد كه چگونه مخالفتشان با پروردگـار سـبب شد كه چهل سال در بيابان سرگردان بمانند.(مدرسي، ۲/ ۲۸۱)

بنابراين غرض اين كلام اين‌گونه مي‌باشد: «دعوت اهل كتـاب بـه رسـالت رسـول خـداص و تبعيت از هدايت ايشان به عنوان اتمام حجت و هشدار نسبت به مخالفت با آن حضرت و بيان آثـار سوء پيمان شكني گذشتگان»

۱-۱-۳- كلام سوم آيات ۲۷ تا ۴۰

گسست از كلام قبل به دليل عدم ارتباط لفظي وتغير خطاب از اهل كتاب به پيـامبرص اسـت ودر ادامه نيزخطاب متوجه مؤمنين شـده اسـت.در آيـه ۲۷ خطـاب از اهـل كتـاب عـوض شـده و مخاطب پيامبر گراميص مي‌باشد اما با توجه به اين‌كه ضمير در «عليهم» به اهل كتاب باز مي‌گردد و در واقع خداوند از زبان پيامبر ص با اهل كتاب سخن گفته است.

بيان عاقبت حسادت فرزندان حضرت آدم در آيات ۲۷تا۳۴ هشداري است به اهل كتاب كـه حسادت آنها باعث عدم پذيرش رسالت پيامبر گرامي ص نشود. هابيل مصداق فرد با تقـوا و قابيـل مصداق بی‌تقوايي است و در ادامه يكسری از احكـام را مطـرح می‌كنـد. آيـه ۳۵ بـا بيـان مقامـات چهارگانه (لزوم تقوا، ابتغـاي وسـيله، جهـاد و رسـتگاري) وصـف مومنـان متقـي را بيـان مي‌كنـد (جوادی‌آملی، ۲۲/ ۴۱۵)و به دنبال بيان عواقب و نتايج و كيفرهاي سخت راه قابيلي، در آيـات قبـل در اين آيه راه هابيلي و اسماعيلي كه راه فلاح و رستگاري است؛ به مسلمانان بـا ايمـان نشـان داده مي شود. (بی‌آزارشيرازی و حجتی،۳/ ۱۰۴) آيه ۳۵ سخن از بشارت به مومنين است و آيـه ۳۶ بـه مطلب مقابل آيه ۳۵ اشاره مي‌كند . آيه ۳۷ در ادامه آيه ۳۶ است و شدت عذاب اخـروي كـافران را مي رساند تا هشداري براي كفر پيشگان باشد.آيه ۳۸ كيفر تجاوز بـه امـوال مـردم را بيـان مي‌كنـد. محاربه با خدا و رسولش گاهی با سرقت نيزهمراه است،بدين سـبب دركنـارحكم و حـدّ محـارب، دراين آيه حكم و حد سرقت هم بيان شده است. براين‌اساس،جمله «**وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ**» عطف بر آيه «**إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ**» است؛يعنی «**وجَزاءُ السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ...**». (ابن عاشـور،۵/ ۹۸ – ۹۹) اجراي بعضي احكام الهي مثل قطع كردن دست دزد هر چند به ظاهر خشن و نا مناسب است

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

ولي تقوي الهي در عمل به اين احكام مي‌باشد هر چند كه حكمت آن را در نيابيم. آيه ۳۹ عطف به آيه قبل است(طيب، ۱۱۴) و باب توبه را به روي خطاكاران آيه قبل باز مي‌كند. آيه ۴۰ تعليلي براي آيات قبل است و حكم كلامي آيات قبل را بيان مي دارد. خداوند حدود و قوانين را تنظيم مي‌كند و اجراي آن را از پيامبر ص مي‌خواهد و مردم را هم به پذيرش ولايت پيغمبر ص و منصوبان او فرا مي خواند. (جوادی‌آملی، ۲۲/ ۴۵۳) لذا غرض اين كلام را چنين عنوان مي كنيم:

« تبيين احكام الهی و دستور به اجرای آنها با رعايت تقوا الهي در عمل به دستورات دين در پرتو توجه به علم و قدرت خداوند »

۱-۱-۴- تناسب بين كلام هاي بخش و غرض بخش اول

در كلام اول دعوت به وفاي عهد نسبت به حكم حاكم الهی مطرح شد، همچنين به نقض ميثاق يهود و نصارا كه همان اهل كتاب مي باشند اشاره شد. در كلام دوم آثار سوء پيمان شكني اهل كتاب را بيان نموده است كه اين كلام مي تواند نمونه اي براي عبرت گيري مومنان باشد تا پايبندي به عهد داشته باشند. در كلام سوم نيز پس از بيان حسادت به عنوان عاملی برای نپذيرفتن دستورات الهی، برخی از احكام را با اشاره به حكمت تشريعشان بيان می‌كند، سپس مومنان را به عمل به احكام دعوت نموده است؛ يعني وفاي به عهد نسبت به حكم در واقع اجراي آن حكم مي‌باشد در نتيجه غرض اين بخش را اين‌گونه مي‌توان نوشت:

«توصيه به تقوا و وفاي به عهد الهي در اجرای احكام الهی تحت ولايت حاكم الهی با عبرت‌گيري از آثار پيمان شكني اهل كتاب »

۱-۲- بخش دوم آيات ٤١ تا ۸۶

اين بخش داراي چهار كلام به شرح زيراست:

كلام چهارم آيات ۴۱تا۵۰؛ كلام پنجم آيات۵۱تا۵۸؛ كلام ششم آيات ۵۹تا۶۹؛ كلام هفتم آيات ۷۰ تا ۸۶ .

ضمناً جدايي بخش دوم از بخش اول به دلايل زير است:

در كلام چهارم خطاب از اهل كتاب عوض شده و مخاطب پيامبر ص گرديده است و اين خطاب در آيه ۶۷ نيز تكرار شده است. در بخش قبل محور بحث وفاي به عهد نسبت به حكم و

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

حاکم بود و در این بخش محور بحث، ولایت پذیري مي‌باشـد. در کـلام چهـارم هـر چنـد بحـث حکم مطرح شده و متناسب با قبل مي‌باشد ولي این حکم ، حکم ولایي و قضایي است و بـا حکـم قبل در بخش قبل فرق دارد.

۱-۲-۱- کلام چهارم آیات ۴۱ تا ۵۰

اتصال آیات ۴۲و۴۳ به آیه ۴۱ روشـن اسـت. آیـه ۴۴ بـه منزلـه تعلیـل نسـبت بـه آیـه قبـل است.آیات ۴۵ و ۴۶ عطف به آیه ۴۴ شده‌اند.همچنین بقیه آیات نیز بوسیله واو به یکـدیگر عطـف گردیده‌اند به جزء آیه ۵۰ که استفهام و فاء تفریع آن نشان می‌دهد که نتیجه آیـه ۴۹ اسـت. بنـابراین ارتباط آیات کاملا واضح آست.

آیه ۴۱ سر فصل آیات ده گانه ي بعد است که درباره یهود خیبر و فتنه انگیزي آنان سـخن مـي گوید و تحلیل سیاسي و اجتماعي گردهمایي‌هایي در مخالفت با پیامبرص را مي نمایـد. آیـات ۴۱ تا۴۳ افشای توطئه یهودیان و منافقان ؛ آیات ۴۴تا۴۷ تبیین و شرح وظـایف یهودیـان و مسـیحیان و آیات ۴۸تا۵۰ وظایف پیامبرص در مقابل توطئه را بیان می‌نماید.

خداوند متعال چون برخي از تکالیف را در آیات پیشین بیان کرد و مي دانسـت کـه بعضـي از مردم شتابان به آن ها کفر مي ورزند، پیامبرش را به صبر و تحمل سفارش کرد و به وي فرمان داد که اندوهگین نشود. (فخر رازی، ۱۱/ ۲۳۷) از سیاق آیات برمي‌آید که در آن میان طائفه اي از منافقین بودند که به هر طرف که اهل کتاب مایل مي شدند آنان نیز متمایل مي‌شدند. (طباطبایی،۵/ ۳۳۹) لذا در این ده آیه مسئله حکم و ما انزل الله موج می‌زنـد. در بحـث توطئـه، ضـلع اصـلی منافقـان هستند. جریان بعد از حضرت رسول همین جریان منافقان این آیات است. لذا حضرت زهـرا(س) آیه۵۰ را در خطبه فدکیه، در حمایت از ولایت امیرالمومنان (ع) قرائت کردند. (طبرسی، الاحتجاج ، ۱/ ۲۶۷) بنابراین غرض کلام را این‌گونه مي شود عنوان کرد:

« رفع نگراني رسول خدا ص و دعوت به حکم ولایي و قضایي براساس آنچه خدا نـازل کـرده است ومطرح کردن منافقان و فتنه یهود و بهانه جویی آنان در برابر اجرای احکام الهی»

۱-۲-۲- کلام پنجم آیات ۵۱ تا۵۸

خطاب جدید« **یا ایها الذین امنوا**» نشانه‌اي بر جدایي این آیات از ما قبـل اسـت. پیوسـتگي

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

آيات كلام پنجم بدليل تكرار خطاب «**يا ايها الذين آمنوا**» و ارتباط محتوايي واضح حول نهي از اولياء قرار دادن يهود و نصاري می‌باشد.

آيه ۵۱ سرفصل آيات بعد است و موضوع تبري از اهل كتاب را مطرح مي‌كند . اين آيه مومنان را از محبت، نصرت و پذيرش سرپرستي يهود و نصارا نهي مي‌كند و تاكيد مي‌كند كه اگر مومني ولايت آنها را پذيرفت، از آنها مي شود. سپس آيه ۵۲ مصداق را بيان مي‌كند زيرا برخي مسلمانان بيمار دل ، بواسطه رابطه پنهاني، شتابان به بيگانگان گرايش مي يابند.

راز تاكيد بر نهي از گرايش به اهل كتاب، بخاطر پيشگيري از خطراتي است كه در اثر گرايش روحي به آنان دامنگير مسلمين مي شود. نظير نفوذ سرجون مسيحي در دربار بنی‌اميه كه واقعه كربلا را با حضورش در اتاق جنگ رهبري و هدايت كرد. (طبري، ۴/ ۲۵۸) در ادامه آيه ۵۳ به بررسي نگاه و منطق مومنان درباره اهل كتاب مي‌پردازد.

آيه ۵۴ هشداري به مسلمانان مي‌دهد كه گرايش به يهود و نصارا پيدا كرده‌اند. همچنين دلالت بر بی‌نيازي خداوند از مرتدان دارد و بر قدرت‌نمايي خداوند نيز اشاره دارد، زيرا خداوند با بيان اوصاف مجاهدان نستوه نشان مي‌دهد كه مي تواند چنين گروه شايسته اي را بياورد. (طباطبایی،۵/ ۴۱۵) حضرت مهدي (عجل الله تعالي فرجه) و پيروانش ، كامل‌ترين مصداق براي اين گروه برجسته‌اند؛ هر چند در آنان منحصر نيست. (جوادی‌آملی،۲۳/ ۷۵)

آيه ۵۵ به ذكر كساني كه قبول ولايتشان لازم و واجب مي‌باشد مي پردازد. (بی‌آزارشیرازی و حجتی،۳/ ۱۳۷) آيه ۵۵ ولايت و سرپرستي را منحصر كرد و مصاديق را بيان نمود سپس در آيه ۵۶ ضمن تشويق به پذيرش اصل ولايت ، پذيرندگان آن را از مصاديق حزب الله دانسته است كه همواره پيروزند. (زحیلی، ۶/ ۲۳۷) در آيه ۵۷ با تأكيد بيشتر و با اشاره به علت حكم، از دوست گرفتن عموم كافران نهي مي‌كند(همان، ۶/ ۲۴۰) و اين آيه در مقام تحذير مومنان است. مضمون آيه ۵۸ نيز از قبيل ذكر خاص بعد از عام است. (جوادی‌آملی،۲۳/ ۱۷۱)

در اين دسته از آيات سه آيه ۵۱،۵۴و۵۷ آياتي هستند كه اصل غرض كلام از آنها به دست مي آيد كه هر سه با اسلوب «**يا ايها الذين آمنوا**» آغاز مي شود و هر سه در واقع حول يك محور مي‌گردند كه عبارتست از: «تحذيرمومنان از اولياء قرار دادن اهل كتاب و دعوت به پذيرش اولياي الهي».

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

۱-۲-۳- کلام ششم آیات ۵۹ تا ۶۹

در این آیات مخاطب از مؤمنان عوض شده ، و پیامبر گرامی(ص) مخاطب این دسته از آیات مي‌باشد؛ البته مخاطب به صورت مستقیم رسول خداص و به طور غیر مستقیم اهل کتاب می‌باشند. موضوع آیات پیشین عدم اولیاء قرار دادن اهل کتاب بود و مخاطب مسلمانان بودند، ولي در اینجا به بیان ویژگي‌ها و انحرافات فکري و اعتقادي و بیان کار شکني ها و... اهل کتاب پرداخته مي شود.لذا شروع دسته جدیدي از آیات محسوب مي شود.

مطالب مطرح شده در آیات این کلام به نوعي به افشاگري عقاید و انحرافات اهل کتاب اشاره دارد و سعادت آنان را در اقامه بدون کم و کاست تورات و انجیل و قرآن بیان مي فرماید و آیه ۶۷ اگر چه بصورت جمله معترضه آمده است ولی از نظر محتوا کاملاً هماهنگ با غرض کلام است.

«بعضی از مفسران مانند فخر رازی و شیخ عبده، احادیث مربوطه به غدیر خم در شان نزول آیه ۶۷ را پذیرفته اند؛ اما چون آیات قبل و بعد آن در مورد یهود است، چنین پنداشته اند که آیه نمی تواند در ارتباط با ولایت علی (ع) باشد. و بعضی از مفسران شیعه در پاسخ دست به توجیه زده و قائل به عدم ارتباط میان آیات قرآن شده‌اند.»(بی‌آزارشیرازی و حجتی،۳/ ۱۵۴) ولی در تفسیر کاشف تناسب و ارتباط آیه ۶۷ با دیگر آیات سوره به شکلی شگفت‌انگیز ترسیم شده و سپس اینطور نتیجه‌گیری شده است که : «با این ابلاغ، یهود و نصاری باید دریابند که دیگر دوره ولایت و فرمانروایی آنان بسر رسیده و اینک نوبت ولایت و خلافت مسلمانان است و این ولایت و فرمانروایی دیگر به سوی آنان باز نخواهد گشت و حتی بعد از مرگ پیامبر، استقلال و خلافت و فرمانروایی مسلمانان با ولایت و سرپرستی علی بن ابیطالب (ع) و سایر مومنان واقعی تداوم خواهد یافت.» (همان، ۳/ ۱۶۰)

با توجه به اینکه این کلام خطاب به رسول خداص بوده و و چندین بار به ایشان خطاب شده است **(قل یا اهل الکتاب - قل هل انبئکم- یا ایها الرسول)** و به ایشان اطلاعاتي از وضعیت یهود و دفع فتنه آنان داده شده است، این کلام در صدد تثبیت نقش رسول خداص و آماده کردن اجتماع براي ابلاغ مسأله ولایت مي‌باشد؛ بنابراین غرض این کلام را چنین مي توان نوشت:

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

«آماده سازي رسول خدا ص و جامعه براي ابلاغ و انتقال واقامه حكم ولايي در مقابل انتقام گیری و طغیان گری اهل کتاب»

۱-۲-۴- کلام هفتم آیات ۷۰ تا ۸۶

اگرچه این آیه‌ها از نظر خطاب با آیات کلام قبل یکسان شده است ولی از آنجا که ارتباط محتوایی مشهود نیست در کلامی جداگانه بررسی می‌شوند. در آیه ۷۶ (**قل أتعبدون**) و در آیه ۷۷ (**قل یا اهل الکتاب**) آمده است و پیامبر در تخاطب با اهل کتاب است.

آیه ۷۰ دلیل پایگاه فکری و اعتقادی نداشتن اهل کتاب خصوصا یهود را برای اقامه دین الهی بازگو می‌کند که همان پیمان شکنی و هوامحوری آنان است که نتیجه‌اش تکذیب و کشتار انبیای الهی بود.آیه ۷۱ ریشه اعتقادی این هوامداری اهل کتاب بررسی و نقد می‌شود. آنان خود را برتر از دیگران می پنداشتند، بدین سبب گمان می داشتند که عقوبت الهی دامنگیرشان نمی‌شود و در ارتکاب به هر جنایتی آزادند. (ابن عاشور،۵/ ۱۶۷)

آیه ۷۲ پوچی گمان مسیحیان درباره الوهیت حضرت مسیح را اثبات می‌کند.(ابن‌عاشور،۵/ ۱۷۰؛ زحیلی ،۶/ ۲۷۱) آیه ۷۳ انحراف از توحید به تثلیث، به عنوان نمونه‌ای از عدم بصیرت آنان آورده شده است سپس در آیه ۷۴ راه را برای این باطل‌گرایان باز گذاشته و آنان را به توبه و نهی پذیری تشویق کرده است. (جوادی‌آملی،۲۳/ ۳۴۹) آیه ۷۵ پندار الوهیت حضرت عیسی (ع) را با آوردن چند دلیل رد می‌کند و در آیه ۷۶ با خطاب به همه کسانی که غیر او را می پرستند، روشن کرد که غیر خدا هیچ چیزی شایسته الوهیت نیست. (زحیلی، ۶/ ۲۷۶)

در آیه ۷۷ به اعتقادات باطل مشترک یهود و نصارا اشاره می‌کند که یکی از آن ها غلو در دین است که دو گونه افراط و تفریط را شامل می‌گردد. در آیه ۷۸ به دو علت از علل ملعون شدن آنها که معصیت و تعدی مستمر است، اشاره می‌کند و آیه ۷۹ علت دیگری برای ملعون شدن را بازگو می نماید که نهی پذیر نبودن و تداوم گناهان است.آیه ۷۹ به نقش مهم نهی از منکر اشاره می‌کند و آیه ۸۰ بیان وصفی دیگر از اوصاف کافران بنی اسرائیل و در واقع، دلیل چهارم برای لعن آن هاست. (طباطبایی،۶/ ۸۲) آیه ۸۱ در ادامه آیه پیشین است و علت مومن نبودن اهل کتاب را به شکل قیاس استثنایی بیان می‌کند. (ابن عاشور،۵/ ۱۸۲) آیه ۸۲ عداوت یهود و مودت نصارا را بیان می‌دارد.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

پس از لعن و دورباش کفر پیشگامان و علمای ریاکار از زبان داود و عیسی (ع) آیه ۸۲ نمونـه ای از این قوم پیامبرکُش و معاصر رسول اکرمص را نشان می‌دهد که چگونه پیمان با آن حضرت را نقـض کردند و با سخت‌ترین دشمنان مسلمانان یعنی مشرکان هم پیمان شدند.

مفاد آیه ۸۳ و ۸۴ تتمه دلایل نزدیکی مسیحیان با مسلمانان است که در آیـه ۸۲ مطـرح شـد. آیه ۸۵ پاداش مسیحیان نیکوکار را بیان می‌کند(همان،۸۸) و آیه ۸۶ بنـا بـر سـنت قـرآن کـریم کـه جمع بین تبشیر و انذار ، وعد و وعید است جـزای گناهکـارانی را بیـان می‌کنـد کـه بـه خـدا کفـر ورزیدند و آیات الهی را تکذیب نمودند. (رشید رضا،۷ / ۱۵)

در این آیات محور بحث این است که از تفریط و افراط نهی می‌کند؛ هم در مسائل اعتقادی و هم در مسائل رفتاری. آیات ۷۸ تا ۸۱ دلیل اصـلي تبعیـت از گذشـتگان را عـدم ایمـان بـه خـدا و رسولش و آنچه بر او نازل شده بیان مي کند. بنابراین غرض کلام این‌گونه خواهد بود:

« عدم ایمان حقیقي به خدا و رسـول و آنچـه بـر او نـازل شـده، علـت تـولي اهـل کتـاب از گذشتگان کافرشان؛به بیان دیگر نقد افراط و تفریط اعتقادی و رفتاری اهل کتاب»

۱-۲-۵-تناسب بین کلام‌های بخش دوم و غرض بخش دوم

در کلام چهارم، بحث رفع نگراني رسول نسبت به کار شکني اهل کتـاب و توصـیه بـه حکـم ولایي و قضایي طبق فرمان خدا است. در نتیجه این کلام زمینه ابلاغ حکم ولایـت را در کلام‌هـاي بعدي (ششم) آماده مي‌کند و در کلام بعد مومنان را از ولي قرار دادن اهل کتاب بـر حـذر داشـته و دعوت به پذیرش اولیاي الهي می‌کند. در کلام ششم بحث آماده سازي رسـول خـدا ص و جامعـه براي ابلاغ حکم ولایي در مقابل طغیان‌گري اهل کتاب است. بنـابراین ، ایـن کـلام در پـي تثبیـت کلام قبل است که مومنان باید از اهل کتاب نترسیده و از ولي الهي که توسط رسول ابـلاغ مي‌شـود تبعیت نمایند. کلام هفتم نیز ریشه‌یابي و علت تولي اهل کتاب از گذشتگانشان است تا مؤمنـان بـا توجه به این مطلب متمایل به تولي اهل کتاب نشـوند؛ همچنـین رفتـار افراطـی و تفریطـی آنـان را گوشزد می‌کند تا مؤمنان مانند آنها عمل نکنند، بنابراین این کلام هم تابعي از کلام پنجم مي‌باشـد. کلام چهارم نیز مقدمه‌اي است براي ابلاغ حکم ولایت. لذا غرض این بخـش را این‌گونـه مي‌تـوان نوشت: « نفي ولایت اهل کتاب و پذیرش اولیاء الهی براساس آنچه خدا نازل کرده است»

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

۱-۳- بخش سوم آیات ۸۷ تا ۱۲۰

این بخش شامل دو کلام مي باشد : کلام هشتم آیات ۸۷ ـ ۱۰۸؛ کلام نهم آیات ۱۰۹ ـ ۱۲۰.

در بخش دوم بحث در نفي ولایت اهل کتاب بود و در این آیات بیان احکام الهي و دعوت به اجراي احکام، محور بحث مي‌باشد. همچنین خطاب و محتوا نیز عوض شده است.

۱-۳-۱- کلام هشتم آیات ۸۷ تا ۱۰۸

کلام با خطاب «یا ایها الذین امنوا» آغاز شده و تکرار ۷ بار این خطاب نشان دهنده ادامه سیاق است، خصوصاً که محتواي این خطابها هم درباره احکام و دستوراتي است که به مؤمنان داده مي‌شود ، فلذا اتصال آیات به همدیگر کاملاً واضح است.

دو آیه اول ، طیبات و حلالهاي الهي را ذکر مي کند و از حرام کردن حلالهاي الهي نهي مي‌کند و به مناسبت آن، احکام قسم خوردن را که در آن آیه بکار رفته بیان مي‌کند و در ادامه احکام خمر و میسر و... را بیان مي‌دارد و بعد به ذکر احکام صید در احرام مي پردازد و حکم بحیره و سائبه و ... را ذکر کرده و قول کافران را تکذیب مي نماید و در آخر به تقوي و احکام وصیت اشاره مي کند و کلام را خاتمه مي‌دهد. بنابراین محور این آیات احکام الهي و لزوم اجرا و عمل به آن مي باشد. با توجه به اینکه در آیه۹۲ فرمود که مومنان باید از خدا و رسول خداص اطاعت بکنند (اطیعو الله و اطیعو الرسول...) معلوم مي شود که مومنان باید احکام الهي را از رسول خداص دریافت نموده و طبق رهنمودهاي ایشان عمل نمایند بنابراین غرض این کلام را این‌گونه می‌توان عنوان نمود: « دعوت مومنان در جهت عمل به احکام طبق بیان رسول گرامي(ص) »

۱-۳-۲- کلام نهم آیات ۱۰۹ تا ۱۲۰

از آیه ۱۰۹ وارد فضای قیامت می‌شود و در انتهای آیه عبارت «**انت علام الغیوب**» می‌آید. سپس آیات درهمین فضا ادامه می‌یابند، بخصوص در آیه ۱۱۹ با عبارت «**هذا یومُ ینفع الصادقین...** » اشاره به همین فضا دارد. تکرار عبارت «**انت علام الغیوب**» در آیه ۱۱۶ نیز دلیل بر پیوستگي این آیه با مجموعه بعد مي‌باشد.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

آیه ۱۰۹ سرفصل مجموعه‌ای از آیات پسین است، فخر رازی در «التفسیر الکبیر»(۱۲۹/۱۲) و طبرسی در «مجمع البیان»(۴۰۲/۳) این احتمال را بیان کرده‌اند. زیرا هرجا قرآن کریم بخواهد بخشی را جداگانه یاد کند، نخست سرفصل آن را ذکر و سپس زیر مجموعه آن را شرح می‌کند. براین‌اساس ، آیه «**یوم یجمع الله الرسل...** » سر فصل قصه حضرت عیسی (ع) و سوال و جواب جزیی و کلی از وی درباره توحید و شرک است.

در آیات بعد، خداوند تصویری از پاسخ بنی اسرائیل به حضرت عیسی (ع) را در برابرآنهمه نعمات و معجزات و ولایت تکوینی و تشریعی به عنوان نمونه ارائه می‌دهد تا درسی باشد برای انسانها در برابر دعوت پیامبر اکرمص و نعمت اسلام و ولایت. (بی‌آزارشیرازی و حجتی،۳/ ۲۳۳)

براي آيه ۱۰۹ جوابي درآيات ۱۱۶ تا ۱۲۰ می‌آید که از رسولان الهي سوال می‌شود که مردم شما را چگونه اجابت کردند و بيان شد که بعضي از مردم برخلاف رهنمودهاي پيامبرشان، عمل کرده و منحرف شده‌اند يعني پيامبران به رسالت الهي خويش عمل کرده‌اند.در آيات ۱۱۰ تا ۱۱۵ خداوند به کارهايي که براي هدايت مردم کرده است اشاره دارد؛ به اينکه رسولان الهي را با معجزات براي هدايت مردم فرستاده و حتي بعضي معجزات درخواستي آنان رانيز اجابت نموده تا آنان هدايت شوند.بنابراين غرض اين کلام اين‌گونه است:

« امانت داري کامل پيامبران در ابلاغ پيام الهي و کوتاهي مردم در حفظ آن باعث تحريف شده است(و يا هشدار نسبت به تحريف آن)»

۱-۳-۴- تناسب بین کلام‌های بخش سوم و غرض بخش سوم

درکلام هشتم وظيفه مومنان در تبعيت از دين طبق بيان رسول خدا ص بيان شد و در کلام نهم نيز به امانتداري رسولان الهي و هشدار نسبت به کوتاهي مردم در حفظ دين اشاره شد. بنابراين غرض اين بخش را می‌توان اين‌گونه بيان نمود:

«وظيفه مومنان در تبعيت از دين(احکام الهي) طبق بيان رسول خداص و هشدار نسبت به تغيير دين»

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

۱-٤- بیان غرض سوره مائده

از توجه به غرض بخش‌هاي سه‌گانه مشخص مي‌شود که این سوره دربیان راه‌هاي حفـظ دیـن از انحرافات اشاره دارد به این صورت که ابتدا بیان می‌کند وفاي به عهـد نسـبت بـه حکـم و حـاکم بهترین راه براي حفظ دین از انحراف است. بخش دوم سوره هشداري اسـت نسـبت بـه انحـراف از حاکم الهي و بخش سوم نیز هشداري است نسبت به تغییر دین و لزوم تبعیت از احکام الهـي طبـق بیان رسول خداص که بهترین راه حل براي حفظ دیـن مي‌باشـد. جهـت مشـترك همـه بخش‌هـا را می‌توان این‌گونه بیان نمود:

« وفاي به عهد و تبعیت از حاکم الهي راه حفظ دین و هشدار نسبت به تغییر یا تعطیل حکم و حاکم»

در نتیجه برجسته‌ترین موضوع این سوره مسئله ولایت و رهبری و اطاعت از ولـی امـر اسـت. (جوادی‌آملی،۲۱/ ۴۸۸)

۲- نام سوره

علت نامگذاری "سوره مائده" بخاطر این است که داستان نزول مائده برای یاران مسـیح- در آیه ۱۱۴- این سوره ذکر شده است(مکارم شیرازی،۵۶۹/۳) که از باب تسمیه کل باسم جزء است، از روایات معلوم می‌شود که در زمان رسول خدا ص به وسیله خود آن حضرت این سـوره «مائـده» نامیده شده است.(قرشی،۳/ ۵)

نامگذاری سوره به «مائده» با غرض اصلی سـوره کـاملاً متناسـب اسـت. هـدایت تشـریعی خداوند با پیامبران و جانشینان آنان صورت می‌گیرد. این شواهد نشان از وجود رابطه معناداری بـین «مائـده» و «نعمـت ولایـت» دارد.شـاید بتـوان وجـه تشـابه ایـن دو را الهـی و آسـمانی بودنشـان دانست.بنابراین آن مائده نیز «نماد» تعهدی است که حواریون در برابر نعمتهای الهی پذیرفته‌اند تـا به ولایت الهی حضرت مسیح پایبند باشند. (خامه‌گر،۳۹)

۳- آیات آغازین و پایانی سوره «مائده»

سوره مائده به عنوان براعت استهلال با پیش زمینه لزوم رعایت پیمـان آغـاز می‌شـود:«اوفـوا بالعقود» که از روشن‌ترین مصادیق آن پیمان، وفاداری به ولایت و امامت اهل بیت به ویژه علی(ع)

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

است، چنان که وفا به توحید و پذیرش نبوت از دیگر مصادیق آن است.موضوع وفا به پیمان در پایان این سوره نیز- به عنوان «**ردّ العَجُز الی الصدر**»- آمده است: حضرت مسیح (ع) به خدای سبحان عرض می‌کند که به پیمان خود وفا کرده و چیزی به مردم نگفته، جز آنچه خدا فرمان داده است. (جوادی‌آملی،۲۱/ ۴۸۸ - ۴۸۹)

۴- فضای نزول سوره «مائده»

پیش از اسلام زعامت و پیشوایی عرب، از آن قریشیان بود و چون مکه فتح شد و قریش خود را در مقابله با اسلام و پیامبر اکرم ص ناتوان دید، تسلیم پیامبرص شد و به دنبالش سایر مردم حجاز نیز خود را تسلیم کرده و فوج فوج به اسلام گرویدند. (ابن هشام، ۴/ ۲۰۵) از آیه «**فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ** »(المائده، ۵۲) می‌توان فضای سیاسی حاکم بر مدینه در زمان نزول سوره را تا اندازه‌ای به دست آورد: نظام اسلامی در مدینه مستقر شده بود و مسئولان دینی در تثبیت و تقویت آن می‌کوشیدند و منافقان داخلی و اقلیت‌های غیر موحد، احساس ناامنی می‌کردند و با مشرکان در خارج، روابطی داشتند تا در صورت شکست اسلام راهی برای نجات خود داشته باشند. مشرکان نیز در بیرون مدینه در پی براندازی نظام اسلامی بودند. (جوادی‌آملی،۲۱/ ۴۹۰) این افراد مناسب‌ترین زمان را،بعد از رحلت پیامبر می‌دانستند. در نتیجه تلاش های عملی پیامبر در اواخر عمرشان در این جهت بود که اسلام را به سنت زوال ناپذیر الهی یعنی ولایت پیوند بزنند، به همین دلیل با بیان‌های مختلف در حدیث وزارت (صدوق،۵۹؛ مجلسی، ۱۸/ ۱۶۳)، منزلت(کلینی، ۸/ ۱۰۷؛ بخاری ،۵/ ۲۴)، طیر مشوی(مجلسی، ۳۸/ ۳۵۵ ؛ متقی هندی، ۱۳/ ۱۶۷) و... به این کار پرداخت ، باز در حجه الوداع و در غدیر خم آن را گوشزد نمود و با صراحت تمام همگونی قرآن و عترت را بیان کرد.

ترس پیامبر از عدم پذیرش ولایت امیرالمومنان (ع)، از آلودگی فضای سیاسی آن زمان حکایت دارد، به گونه ای که پیامبرص با همه شهامتی که داشت تا با تأمین الهی و نزول «**والله یعصمک من الناس**»(المائده،۶۷) تضمین نشد، امر ولایت را با مردم در میان نگذاشت.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

در سوره مائده خداوند بیان می‌کند که مسلمانان تعطیل و تغییر در حکم و حاکم الهی ندهید و به عهد الهی ولایت پایبند باشید.بنابراین فضای نزول سوره مائده ، حاکی از غرض اصلی سوره است که همان پایبندی به عهدها بخصوص عهد ولایت می‌باشد.

۵- شأن نزول آیات مهم سوره «مائده»

توجه به «شأن نزول» آیات- بخصوص آیات مهم- کمك به کشف غرض سوره می‌نماید. آیات شریفه اکمال، تبلیغ و ولایت در سوره مبارکه مائده از آیات کلیدی و محوری هستند و نقش مهمی در کشف غرض سوره به‌عهده دارند که به‌علت بی‌توجهی به شأن نزول و نفهمیدن معانی بلندشان مورد غفلت برخی از مفسران اهل سنت قرار گرفته‌اند؛ سپس آنان در تشخیص موضوع اصلی سوره دچار لغزش شده‌اند.

شأن نزولهای متعدد و قطعی الصدور درباره آیات سه‌گانه مذکور ثابت می‌کند که این آیات درباره ولایت حضرت علی علیه السّلام پس از پیامبر صلّی اللّه علیه و اله نازل شده است و همگی به پیمان الهی ولایت اشاره دارند و با غرض اصلی سوره که درباره وفای به‌عهد و پیمانها بخصوص پیمانهای الهی و اجرای حلال و حرام خداست پیوندی ناگسستنی دارند. اگر معنای این‌آیات به کمك شأن نزول آنها به‌درستی درك می‌شد هرمفسری بی‌درنگ از خود سؤال می‌کرد که چرا سه آیه مهم پیرامون ولایت در سوره مائده قرار داده شده است؟ چه ارتباطی بین غرض سوره و پیمان الهی ولایت وجود دارد؟

آنگاه با اندکی تأمل درمی‌یافت که از آنجا که غرض سوره درباره عهد و پیمان است، این آیات در آن گنجانده شده‌اند.(خامه‌گر، ۱۴۶- ۱۴۷)

۶- مدنی بودن سوره «مائده»

همه مفسران این سوره را مدنی می‌دانند (ابوالفتوح رازی، ۶ / ۲۱۴ ؛ قرطبی، ۶/ ۳)؛ البته در زمان و مکان نزول آن اختلاف دارند: برخی نزول آن را هنگام بازگشت رسول خدا(ص) از حدیبیه(قرطبی، ۶ / ۳ ؛ ابن عاشور، ۵/ ۵)، گروهی نزول بعضی آیات آن را در روز عرفه در عرفات (زرکشی، ۱/ ۱۹۵)، برخی هنگام بازگشت پیامبر از حجةالوداع(طباطبایی، ۵/ ۲۰۲) و دسته‌ای عید غدیر می‌دانند. (رشید رضا، ۶/ ۹۵)

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

این گوناگونی نظرها منافاتی با مدنی بودن سوره ندارد. البته می‌توان این‌گونه گفت که خداوند بخش اعظم این سوره، از جمله آیه اکمال دین و مسئله ولایت را در روز عرفه نازل کرد و پیامبر اکرم ضمن تلاوت آن‌ها در روز عرفه، بیان ولایت را بخاطر مصالحی تا روز غدیر خم به تأخیر انداخت.

برخورد با اهل کتاب و دعوت آنها به میانه‌روی در عقاید و افکار و اندیشه‌ها و نیز مبارزه با منافقین که از ویژگیهای سور مدنی است، همچنین توجه ویژه این سوره به مباحث حکومتی مارا در رسیدن به غرض اصلی سوره که وفای به عهد ولایت است، رهنمون می‌باشد.

۷- کلمات کلیدی سوره مائده

واژگان مهم این سوره شامل ولایت، تقوی، فسق و حکم «**بِما اَنزَلَ اللّه**» می‌باشد. (بازرگان، ۱/ ۱۲۳- ۱۲۴)

رابطه معناداری بین این کلمات و محور اصلی سوره که ولایت است، به نظر می‌رسد. زیرا پذیرش ولایت در سایه تقوی الهی صورت می‌گیرد و مستلزم دوری از فسق و گردن‌نهادن به فرامینی است که خدا نازل نموده است.

۸- فضائل سوره مائده

فضیلت سوره و غرض آن هردو تابعی از متغیر محتوای سوره هستند و بسان دو معلول از یک علت واحد در تلازم دائمی باهم به سرمی‌برند. در روایتی از ابیّ بن کعب نقل شده که پیامبر ص فرمود: «**من قرأ سورة المائدة أعطى من الأجر بعدد كلّ يهوديّ و نصرانيّ يتنفّس في دار الدّنيا عشر حسنات و محى عنه عشر سيّئات و رفع له عشر درجات** هر کس سوره مائده را بخواند به عدد هر یهودی و مسیحی که در روی زمین است ده حسنه به او داده می‌شود و ده گناه از او محو و ده درجه بر درجات او افزوده می‌شود.» (طبرسی، جوامع الجامع، ۱/ ۳۰۸)

بررسی محتوای سوره «مائده» نشان می‌دهد که غرض اصلی این سوره تأکید بر ولایت است. طبیعی است که اگر کسی در قرائت این سوره استمرار داشته و در آن تدبر کند به موقعیت ویژه ولی الهی آگاه می‌شود و درمی‌یابد که چون یهودیان راه تفریط و نصرانیان راه افراط را، در مورد ولایت الهی پیش گرفتند، خداوند چنین فضیلتی را برای خواننده این سوره که بر حکم الهی گردن نهاده

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

است در نظر گرفته است و هرکس که طبق این فرامین عمل نکند ظالم است: «... **وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ**». (المائده، ۴۵) بنابراین ملاحظه می‌شود که فضیلت سوره مائده با غرض آن رابطه منطقی و نزدیکی دارد و هردو نیز با محتوای سوره سازگارند.

۹- اسماء الحسنی سوره مائده

دقت درتمامی نام‌های نیکوی الهی سوره مائده نشان می‌دهد: آیات این سوره بر توحید یعنی یکی بودن مبدأ، خالق، ربّ، اله و معبود عالم اصرار دارند، پس حاکمی در جهان جز او نیست. (جوادی‌آملی، ۲۱/ ۴۸۶) و از این رو حاکم و ولی الهی را تنها خداوند مشخص می‌نماید.

۱۰- صدر سوره مائده

از میان پنج سوره‌ای که در قرآن با ندای به امت آغاز شده‌اند؛ (سیوطی، ۲/ ۲۰۹) سه سوره مائده، حجرات و ممتحنه با خطاب «**یا ایها الذین ءامنوا**» آغاز می‌شوند. از بررسی مضامین این سوره‌ها می‌توان به ارتباطی که بین این سه سوره وجود دارد پی‌برد و نتیجه گرفت که هر سه سوره حول محور اطاعت از رهبری و ولایتمداری است.[۱]

۱۱- تناسب سوره مائده با سوره‌های مجاور

درباره تناسب و ارتباط سوره " مائده " با سوره ماقبل آن یعنی سوره" نساء " می‌توان گفت که این دو سوره همتای یکدیگرند. زیرا هر دو سوره با ندا «یا ایها» آغاز شده‌اند. این همانندی در آغاز اشاره‌ای به همانندی دو سوره است. هر دو سوره مدنی هستند و محورهای مشترکی دارند.

سوره " نساء " مشتمل بر یک سلسله عقود و پیمانهای صریح وضمنی است.

پیمان‌های صریح؛ مانند عقد نکاح، عقد صداق، عقد حلف، عقد معاهده و امان.

عقود ضمنی؛ مانند وصیّت، ودیعه، وکالت، عاریه، اجاره و امثال آنها که همگی زیر پوشش تعبیر عام «**إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَانَاتِ إِلَىَ أَهْلِهَا**» (النساء، ۵۸) در مد نظر می‌باشند.

۱- این مطلب نتیجه تحقیقات «موسسه تدبر در کلام وحی قم» می‌باشد.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

لذا بسیار مناسب خواهد بود که پس از عقود و پیمانها سخن با سوره‌ای ادامه یابد کـه طلیعـه آن با فرمان به وفای به عقود آغاز گردد.گویا خداوند متعال در آغاز سوره « مائده» به همه انسـانهای باایمان خطاب می‌کند: به پیمانهایی که در سوره" نساء " بدانها اشارتی رفت وفادار باشید،همان‌طور کـه در همـین سـوره"مائـده"عقـود و قراردادهـای مهمّـی مطـرح اسـت کـه بایـد بـدانها وفـادار باشید.(آلوسی،۳/ ۲۲۲)

در مورد چگونگی اتصال سوره " مائده " و سوره بعد از آن" انعام " این‌طور به نظر می‌رسد:

«پس از اینکه خداوند، سوره مائده را با آیه «**وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ**» ختم نمود، اولین آیـه سوره انعام را آیه‌ای قرار داد که نشان دهنده قدرت کامل خداوند در آفرینش آسـمان و زمـین اسـت: «**الحمد لله الذی خلق السماوات و الارض و جعل الظلمـات و النـور**»(طبرسـی،مجمع‌البیان،۴/ ۴۲۱)

۱۲- قصه‌های سوره مائده

خداونـد در آیـات۲۰ تـا ۲۶ سـوره «مائـده» داسـتان عنـاد بنـي اسـرائيل در مـورد حضـرت موسي(ع) را يادآوري مي كندكه مربوط به عدم دخول بني اسـرائيل در سـرزمين مقـدس اسـت،كه بخاطر نافرماني از پيامبر الهي ، دچار عقوبت شده‌اند.این قصه برای عبرت‌گرفتن مفیـد اسـت،زیرا عاقبت سر پيچي از فرامين رسول خداص ونپـذيرفتن ولايـت الهـی می‌توانـد عقـوبتی ماننـد بنـي اسرائيل در پيش داشته باشد.

آيات ۲۷ تا ۳۴ **به** بيان داستان حسادت يكي از فرزندان حضرت آدم نسـبت بـه ديگـري و در نتيجه قتل برادرش می‌پردازد؛ كه براي اهل كتاب هشـداري اسـت كـه حسـادت آنهـا باعـث عـدم پذيرش رسالت پيامبر گراميص به عنوان حاكم الهی نشود.

در آیات ۱۱۲تا ۱۱۵ داستان نزول مائده مطرح شده است.در آیه ۱۱۴ حضرت عیسی هـدف از نـزول مائـده آسـمانی را عیـدبودن روز نـزول مائـده بـرای افـراد معاصـر و آینـدگان برشـمرد. (جوادی‌آملی،۲۴/ ۲۵۵) در مکتب انبیاء آن روزی عیدرسمی قرار می‌گیرد که فیض خـاص الهـی نازل می‌شود و مطلب تازه‌ای برای مکتب آنان پدید می‌آید.(همان، ۲۶۰) به‌همین جهت روز ابـلاغ ولایت و اکمال دین واتمام نعمت معنوی به مسلمانان نیـز، عیـد غـدیر نامیـده شده‌اسـت.می‌تـوان

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

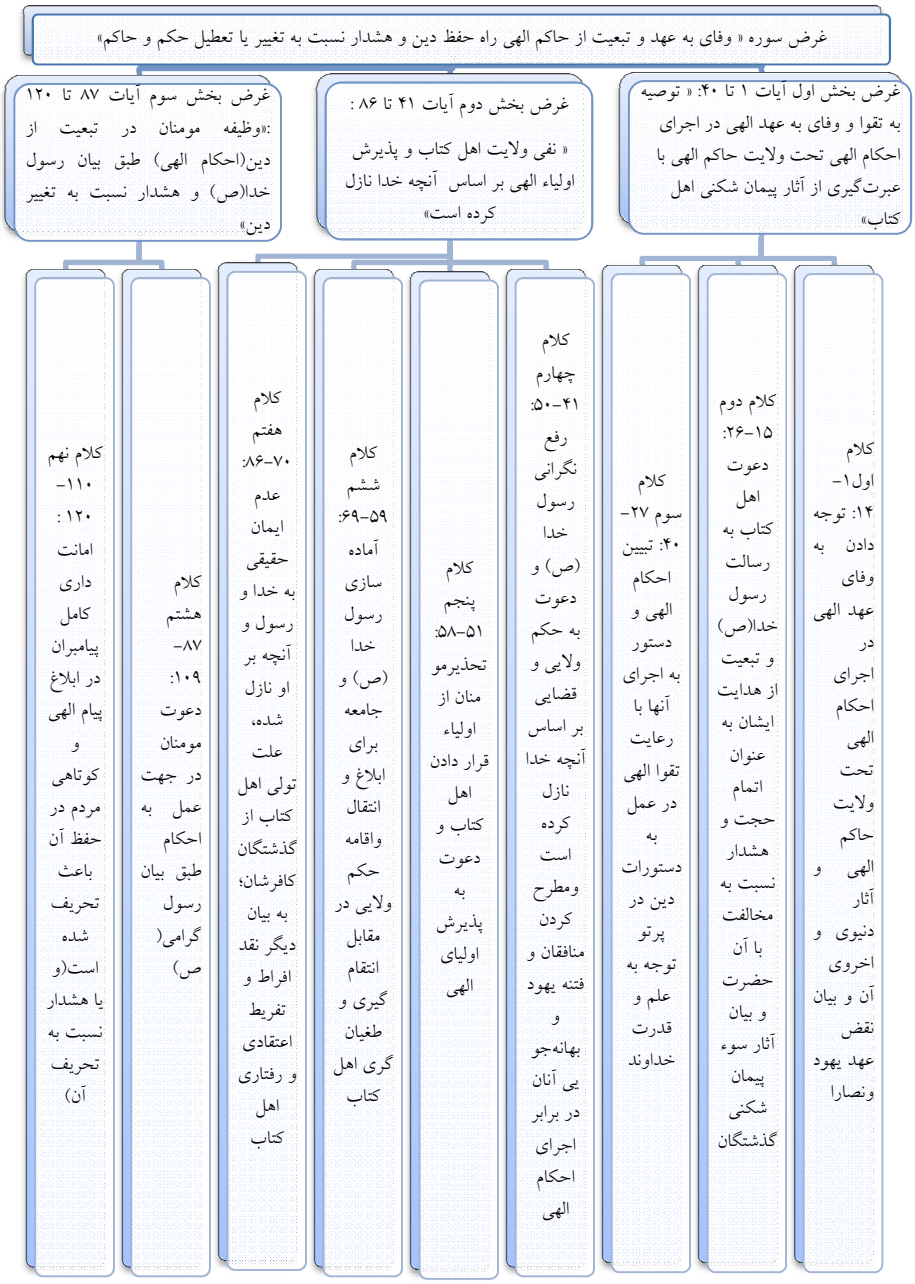
[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

این‌طور نتیجه گرفت که «مائده» و «ولایت» هردو فیض خاص الهی و نعمت ویژه هستند. از آنجا که همیشه بین داستانهای یک سوره و غرض سوره هماهنگی وجود دارد می‌توان گفت که هدف اصلی این سوره «وفای به عهد ولایت» است و قصه‌های این سوره، همسو با مطالب سوره و غرض اصلی آن است.

اکنون که با استفاده از روش‌های کشف ساختار سوره،غرض اصلی سوره مائده مشخص شد، ساختار بدست آمده را به‌صورت نمودار درختی رسم می‌نماییم.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

نتایج مقاله

۱- نگرش جامع گرایانه به معانی سوره‌ها، آثار مهمی به دنبال دارد و و افق جدیدی در درک معانی بلند این کتاب آسمانی می‌گشاید. به‌عنوان نمونه در سایه آن به شبهات خاورشناسانی که پراکندگی موضوعی آیات سوره‌ها را از عیب‌ها و نقص‌های قرآن برشمرده‌اند، پاسخ داده می‌شود.

۲- با کشف غرض اصلی سوره مائده، می‌توان به بسیاری از اختلافات تفسیری بین علمای شیعه و اهل تسنن در مورد آیات اکمال دین ، ولایت وتبلیغ پاسخ داد؛ زیرا همه این آیات با محور سوره که وفای به عهد و تبعیت از حاکم الهی را راه حفظ دین می‌داند ، در ارتباط هستند.

۳- سوره مائده وصیت نامه وحی است. جریان امم پیشین را مطرح کرده است که یهودی‌ها و مسیحی‌ها بعد از پیامبرانشان چه اشتباهاتی کردند. تا مسلمان ها بعد از رسول الله مواظب بوده و اشتباهات آنان را تکرار نکنند. زیرا یهودیان و مسیحیان به طور کلی مرتکب خطاهای زیر شدند: بعضی از احکام را تعطیل کردند، بعضی از احکام را تحریف کردند و تغییر دادند، با حاکمان و انبیا الهی جنگیدند در نتیجه بی حاکم الهی شدند. لذا خدا به امت اسلام وصیت می‌کند که بعد از رسول گرامی اسلام (ص) به فکر اجرای احکام اسلام پشت سر ولی خدا باشند. نه احکام را تعطیل کنند، نه تحریف، نه حاکم را حذف کنند و نه تغییرش دهند.

۴- عهد عتیق (تورات)،عهد جدید(انجیل)، عهد اخیر (قرآن) است. قرآن کریم آخرین عهد الهی است که دو عهد قبل را دربردارد و دستور «**أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ**» در ابتدای این سوره می‌رساند که باید به این عهد پایبند باشیم.

۵- سوره مائده نسخه هدایت جامعه است و عامل بقای تمدن اسلامی پیغمبر است که چه فرمول و رهنمودهایی بدهد تا این تمدن نبوی بماند و با توطئه‌ها متزلزل نشود.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]

کتابشناسی

۱- قرآن کریم
۲- آلوسی، سید محمود، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دارالکتب العلمیه،۱۴۱۵ ق.
۳- ابن عاشور، محمد بن طاهر، التحریر و التنویر، بیروت: موسسة التاریخ العربی،۱۴۲۰ق.
۴- ابن هشام، السیرة النبویه، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۱۳ق.
۵- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیرالقرآن، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۰۸ ق.
۶- بازرگان، عبدالعلی ، نظم قرآن، تهران: قلم، ۱۳۷۲ ش.
۷- بحرانی، سیدهاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه البعثه قم ،چاپ اول ،تهران :بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق.
۸- بخاری، محمدبن اسماعیل، صحیح البخاری، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۱ق.
۹- بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم و محمد باقر حجتی، تفسیر کاشف، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۲ش.
۱۰- جوادی آملی، عبدالله، تسنیم تفسیر قرآن کریم، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۹۰ش.
۱۱- حوی، سعید ، الاساس فی التفسیر، قاهره: دار السلام، ۱۴۱۲ ق.
۱۲- خامه‌گر، محمد، ساختار هندسی سوره‌های قرآن پیش درآمدی بر روش های نوین ترجمه و تفسیر قرآن کریم، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۶ش.
۱۳- رشید رضا، محمد، المنار، ابراهیم شمس الدین، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۶ق.
۱۴- زحیلی وهبة بن مصطفی ، التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج، بیروت: دار الفکر المعاصر، ۱۴۱۸ ق.
۱۵- زرکشی، بدر الدین محمد بن عبدالله ، البرهان فی علوم القران، بیروت: دار المعرفه، ۱۹۹۰ م.
۱۶- سید قطب ، فی ظلال القرآن، بیروت: دارالشروق ،۱۴۱۲ ق.
۱۷- سیوطی، جلال الدین، الإتقان في علوم القرآن، بیروت: دار الکتاب العربی، ۱۴۲۱ق.
۱۸- شحاته، عبد اللّه محمد ، درآمدی بر تحقیق در اهداف و مقاصد سوره‌ها، ترجمه محمد باقر حجتی، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹ ش.
۱۹- صدوق، محمد بن علی، الامالی او المجالس، حسین الاعلمی، بیروت: مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۰ق.
۲۰- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران:دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۲۳ق.
۲۱- طبرسی، ابو منصور احمد بن علی، الاحتجاج، ابراهیم البهادری، تهران: اسوه، ۱۴۱۶ق.
۲۲- طبرسی، فضل بن حسن ، تفسیر جوامع الجامع، تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۷۷ ش.
۲۳- همو ، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
۲۴- عیاشی، محمد بن مسعود ، التفسیرالعیاشی، تهران:چاپخانه علمیه، ۱۳۸۰ ق.
۲۵- فخررازی، ابوعبدالله محمد بن عمر ، مفاتیح الغیب، بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۵ ق.
۲۶- قرشی، سید علی اکبر ، تفسیر احسن الحدیث، تهران: بنیاد بعثت، ۱۳۷۷ ش.
۲۷- قرطبی، محمد بن احمد، الجامع لأحکام القرآن، تحقیق محمد جمیل عرفان العشّا، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۵ق.
۲۸- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، علی اکبر الغفاری، بیروت: دارصعب دارالتعارف، ۱۴۰۱ق.
۲۹- متقی هندی، علاءالدین علی، کنزالعمال فی سنن الاقوال و الافعال، صفوة الصقاء، بیروت: مؤسسة الرساله،۱۴۰۵ق.
۳۰- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، بیروت: دار احیاء التراث العربی،۱۴۰۳ق.
۳۱- محمدالطیب، ابراهیم، اعراب القرآن الکریم، بیروت، ۱۴۲۳ق.
۳۲- مدرسی، سید محمد تقی ، من هدی القرآن، تهران: دار محبی الحسین، ۱۴۱۹ ق.
۳۳- مکارم شیرازی ناصر ،الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، قم: مدرسه امام علی‌بن ابی‌طالب،۱۴۲۱ ق.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.20080417.1395.10.19.3.9]